



Топузов Олег Михайлович –

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, віце-президент Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту педагогіки НАПН України.

Коло наукових інтересів: організація науково-дослідної діяльності, підручникотворення, методика навчання географії України, інноватика в освіті. Заслужений діяч науки і техніки, автор понад 250 наукових публікацій (у тому числі в співавторстві). Член спеціалізованих вчених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій. Входить до складу редколегії кількох фахових видань.

e-mail: proftop@ukr.net.

DOI 10.32405/2411-1317-2018-3-47-59

УДК 351.851:37.014

СОЦІАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто складну й актуальну проблему соціального співробітництва у вітчизняній системі загальної середньої освіти, вирішення якої сприятиме розвитку освіти в Україні. Автор зосереджує увагу на теоретико-методичних засадах соціального співробітництва між основними учасниками та зацікавленими сторонами щодо успішної реалізації освітнього процесу в українській школі: вчителями (педагогічними працівниками), учнями та їхніми сім'ями, представниками громади, роботодавцями, органами державної влади та місцевого самоврядування. Наведено визначення поняття «соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти», уведено автором у науковий обіг. Окреслено й обгрунтовано рівні й організаційні форми соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти. Виділено й охарактеризовано суб'єктів, розглянуто компонентний склад зазначеної діяльності. Визначено та обгрунтовано функціональне призначення, сукупність зовнішніх проявів соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, що впливатимуть на її розвиток.

Ключові слова: система загальної середньої освіти; розвиток; соціальне співробітництво; педагогіка соціального співробітництва; компонентний склад і функції соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Одним із найгостріших і найболочіших звинувачень у бік вітчизняних закладів загальної середньої освіти є твердження про те, що українська школа відгороджується від соціальних проблем українського суспільства, прагне жити «власним життям». Таке твердження несправедливе, адже переважна більшість вітчизняних закладів загальної середньої освіти зберігає чутливість до потреб і проблем української держави, суспільства, територіальної громади. На користь цього свідчить діяльність мережі громадсько активних шкіл, проблематика й результати виховної й соціально-педагогічної роботи, тематика соціальних проєктів, що здійснюється в багатьох закладах загальної середньої освіти, їхня активність у запровадженні інклюзивної освіти тощо. Однак, на жаль, існують і протилежні тенденції, які змушують нас активізувати теоретичні пошуки й актуалізують практичну роботу суб'єктів освітньої діяльності щодо забезпечення соціального співробітництва в закладах системи загальної середньої освіти.

Такі прагнення й пошуки знайшли своє відображення в правових документах. Одним із пріоритетних напрямів реформування вітчизняної загальної середньої освіти, розвитку українських шкіл,

відповідно до Концепції «Нової української школи», є впровадження педагогіки співробітництва [5]. Цей напрям, на думку авторів Концепції, має розв'язати складні суспільно-громадські, соціальні, соціально-правові й соціально-педагогічні проблеми розвитку й функціонування української школи, а саме: «на практиці забезпечити плідну співпрацю вчителів, батьків та дітей на засадах взаємної довіри й поваги», допомогти «досягти балансу прав, обов'язків і відповідальності у трикутнику дитина-педагог-батьки» [5, с. 2]. Отже, постає проблема інституціалізації, правового й теоретико-методичного забезпечення соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти.

Зазначена проблема має тісний зв'язок із сучасною проблематикою загальної педагогіки, теорії управління закладом освіти, соціальної педагогіки тощо.

Оприлюднення й подальше практичне застосування результатів теоретичного аналізу проблеми соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти позитивно впливатимуть на його розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи педагогіки співробітництва закладено в працях Г. Ващенко, О. Захаренка, В. Кременя, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, С. Шацького та інших.

Соціальне партнерство в системі освіти, закладах системи загальної середньої освіти розглядали Г. Воскобойнікова (валеологічні аспекти соціального партнерства освітніх і медичних закладів), П. Кухарчук (соціальне партнерство в процесі реформування системи освіти в Україні), С. Крилова (філософський, морально-етичний вимір соціального партнерства в освітньому процесі), Н. Лісова (соціальне партнерство як основа державно-громадського управління загальною середньою освітою), Н. Шевченко (конфліктний підхід, символічний інтеракціонізм і структурний функціоналізм як методологічні орієнтири соціального партнерства в освіті) та інші.

Різні аспекти теорії й практики співробітництва між учасниками освітнього процесу, іншими зацікавленими особами досліджували Г. Бриль (упровадження педагогічної технології співробітництва в умовах початкової сільської школи), А. Капінус (навчальне співробітництво), В. Коноваленко (використання мультимедійних технологій у співробітництві вчителя й учнів у початковій школі), О. Мариновська (моделювання інноваційного розвитку «школи співробітництва»), А. Рацул (застосування ідей педагогіки співробітництва в роботі класного керівника з батьками учнів молодшого шкільного віку) та інші.

Однак явище соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти все ще не стало об'єктом цілісного наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття та обґрунтування соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти як соціального явища, що впливає на перебіг і результати освітнього процесу в школі, обґрунтування теоретичних положень концепції педагогіки соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасного стану теорії й практики соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти дає нам підстави стверджувати, що розвиток цього освітнього й соціального явища залежить від успішного розв'язання декількох суперечностей, а саме:

1. Між наявним і необхідним станом системності, цілеспрямованості, організованості практики соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти на всіх його рівнях. Факт існування й розвитку зазначеного співробітництва є для нас беззаперечним. Однак, на жаль, соціальне співробітництво в більшості закладів загальної середньої освіти ще залишається несистемним і нескоординованим за його рівнями, результати співробітництва зменшують недостатня цілеспрямованість й організованість цього процесу.

2. Між станом теоретико-методичного забезпечення й потребами практичної діяльності суб'єктів щодо здійснення соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти. Зазначимо, що напрацьовані загальнопедагогічні, дидактичні, виховні, соціально-педагогічні та соціально-психологічні, соціально-правові ідеї соціального співробітництва необхідно втілити у відповідних прикладних розробках: технологіях, методиках, техніках, навчально-методичній і навчальній літературі тощо.

3. Між різними визначеннями поняття, ідеями, науковими концепціями соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти. Наразі виокремлюються такі основні візії зазначеного співробітництва: а) соціальне співробітництво ототожнюється з практичним утіленням ідей педагогіки співробітництва, основи якої були сформульовані ще за радянських часів (загальнопедагогічний підхід) [1, с. 637]; б) соціальне співробітництво розглядається як специфічний прояв соціального партнерства в закладах освіти (соціально-правовий підхід) [9]; в) соціальне співробітництво належить до спільної соціально-виховної (й виховної) роботи школи, сім'ї та громадськості (соціально-педагогічний підхід) [6]; г) соціальне співробітництво включається в контекст організації ефективної комунікації між учителями, учнями, батьками й представниками громадськості, попередження та вирішення конфліктів між ними (соціально-психологічний підхід) [7; 10]; р) соціальне співробітництво стає результатом громадської активності школи (управлінський підхід) [3]. На нашу думку, кожна з цих візій спирається на раціональні ідеї, але жодна поки що не може повною мірою презентувати сучасний і майбутній (бажаний) стан соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти. Тобто постає необхідність систематизувати ці ідеї в єдиній науковій педагогічній концепції соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти.

Соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти тісно пов'язано з соціальним партнерством у сфері освіти, яке можна визначити як «принцип діяльності суб'єктів колективних трудових відносин у галузі охорони праці і як правовий інститут», тобто «сукупність норм, що регламентують відносини між соціальними партнерами – трудовими колективами освітніх закладів, замовниками освітніх послуг та їхніми представниками (профспілки та ін.) і роботодавцями (керівниками освітніх закладів) та їх представниками, між об'єднаннями зазначених суб'єктів щодо регулювання відносин у галузі охорони праці найманих працівників і споживачів освітніх послуг та вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [9, с. 314]. Однак не варто зводити соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти лише до специфічних проявів соціального партнерства в зазначених освітніх організаціях, адже йдеться не тільки й не стільки про соціально-економічні інтереси й становище освітян як найманих працівників. Оскільки освіта – це сфера духовного виробництва, учасники якого перебувають в тривалих соціальних і правових відносинах (12-річний строк навчання), то соціальне співробітництво є значно складнішим і ширшим явищем.

Так само не варто повністю ототожнювати соціальне співробітництво з педагогікою співробітництва, яка «оформилася наприкінці 80-х років ХХ ст. як рух за оновлення школи, реформування її авторитарної системи», зосереджувалася на «спільній діяльності учителя та учнів, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень, метою якої є особистісний розвиток школярів» [1, с. 637].

Безсумнівно, науково-методичне забезпечення соціального співробітництва спиратиметься на ідеї педагогіки співробітництва, досвід і здобутки соціального партнерства в закладах освіти (рис. 1). Однак його фундаментом має стати оригінальна наукова концепція педагогіки соціального співробітництва, основи якої запропоновано в цій праці.

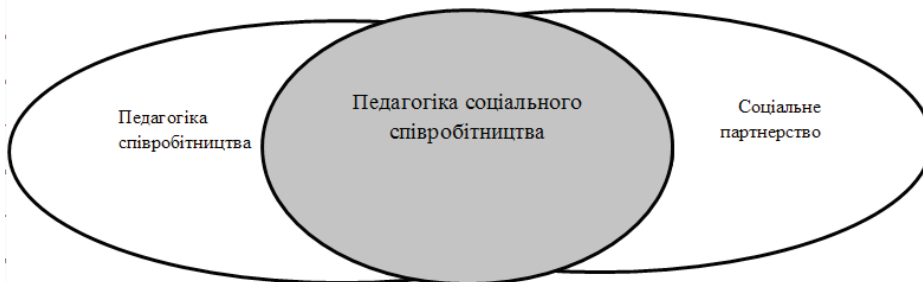


Рис. 1. Співвідношення педагогіки соціального співробітництва з педагогікою співробітництва й соціальним партнерством в сфері освіти

Результати вивчення цільової спрямованості та змістового наповнення сучасного етапу розвитку вітчизняної системи загальної середньої освіти [2; 5 та ін.], аналізу наукових літературних джерел з проблеми дослідження [3; 4; 7; 8; 9 та ін.] дають нам змогу сформулювати та обґрунтувати низку теоретичних положень щодо соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, що можуть урахуватися в процесі його подальшого теоретичного аналізу та практичного здійснення.

Зазначимо, що явище соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти може розглядатися в декількох аспектах, серед яких можна виділити науково-теоретичний, правовий, організаційно-управлінський, технологічний, освітній, соціокультурний тощо. Урахування цих аспектів дає нам змогу здійснити декомпозицію явища соціального співробітництва в загальній середній освіті, розглядати його в різних площинах, а саме:

- як об'єкт теоретизування, наукової концепції (педагогіки соціального співробітництва), що теоретично узасаджуватиме взаємодію вчителів, учнів та їхніх батьків, представників органів державної влади й місцевого самоврядування, роботодавців, громадських організацій задля забезпечення суспільного діалогу щодо функціонування й розвитку освітньої галузі, оптимального здійснення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти (зазначена наукова концепція (сукупність поглядів, наукових ідей) виникне й розвиватиметься на перетині ідей різних наук, інтегруватиме відповідні досягнення з педагогіки (дидактики, теорії виховання, теорії управління закладом освіти), соціальної педагогіки, соціальної психології, наук про управління, соціології, правознавства, економічної теорії тощо);

- як прояв соціального й культурного служіння системи загальної середньої освіти, сучасної української школи інтересам місцевої територіальної громади, українського суспільства загалом;

- як важливий напрям, одне з ключових завдань реформування вітчизняної системи загальної середньої освіти (досягнення гармонійного поєднання запитів здобувача освіти, його сім'ї, громади, виробництва (роботодавців), держави до результатів загальної середньої освіти, єднання зусиль цих суб'єктів задля одержання їх в освітньому процесі);

- як один із вагомих ресурсів (чинників, умов) оптимального розвитку системи загальної середньої освіти (розвитку її кадрового, методичного, матеріально-технічного забезпечення, освітнього простору тощо);

- як форма державно-громадського й державно-приватного партнерства в галузі загальної середньої освіти;

- як засіб формування громадянської культури та культури демократії, поваги до освітніх прав і свобод людини;

- як потужний засіб раннього виявлення й вирішення глобальних освітніх проблем, попередження й врегулювання конфліктів у сфері загальної середньої освіти;

- як засіб залучення (на добровільних, правових засадах) батьків, родичів, представників громади, роботодавців, громадських організацій, органів місцевого самоврядування й державної влади до обговорення й вирішення освітніх проблем, реалізації окремих важливих завдань освітнього процесу;

- як засіб розв'язання освітніх завдань в закладах загальної середньої освіти (навчальних, виховних, вибору напрямку допрофільної підготовки й профільної загальної середньої освіти, профорієнтаційних тощо).

Аналіз наукових літературних джерел і правових актів [2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10] дає нам змогу запропонувати таке авторське визначення поняття: **«соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти»** – це система специфічних соціальних відносин, що добровільно й цілеспрямовано встановлюються між учасниками освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, іншими зацікавленими фізичними та юридичними особами, задля спільного визначення, обговорення, узгодження їхніх освітніх і соціальних потреб та інтересів, реалізації їх у спільних заходах (передбачених угодами сторін, планами, програмами, проектами тощо).

На нашу думку, соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти можна поділити на *соціальне співробітництво в закладі системи загальної середньої освіти* (передбачає проведення всіх заходів у межах школи, обмежене коло суб'єктів, головну роль серед яких відіграють, як правило, вчителі, учні та їхні батьки) й *соціальне співробітництво поза межами закладу системи загальної середньої освіти* (основні заходи відбуваються у партнерських організаціях (установах, підприємствах), а коло суб'єктів суттєво розширюється).

Створення наукової концепції педагогіки соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти вимагає визначення й обґрунтування його рівнів, суб'єктів, організаційних форм, інваріантного компонентного складу (щодо виділених рівнів), найважливіших функцій, формулювання й оприлюднення відповідних теоретичних положень.

Соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти може здійснюватися за різними рівнями управління (або рівнями функціонування цієї системи), які доцільно розглядати як рівні зазначеного співробітництва, а саме: рівень учителя, закладу загальної середньої освіти, територіальної громади, області, державний рівень. Кожен із зазначених рівнів має особливості, що стосуються: кола учасників, завдань, засобів, форм організації, очікуваних результатів.

Для *державного рівня* властива участь центральних органів виконавчої влади, ухвалення й виконання довгострокових загальнодержавних і міжнародних проектів співробітництва, пріоритетна увага до заходів інформаційно-просвітницького й профілактичного спрямування тощо.

Завдання *обласного рівня* соціального співробітництва в загальній середній освіті формуються відповідно до економічного, соціально-економічного й соціально-демографічного становища області (розвиток галузей і підприємств, стан діалогу з роботодавцями, демографічний стан тощо). У контексті реалізації цих завдань обласна влада може стимулювати громадське обговорення стратегії розвитку освіти в регіоні, посилення залучення педагогічних й учнівських колективів до вирішення соціальних проблем області, пошук позабюджетних шляхів фінансування ініціатив закладів загальної середньої освіти, раціональне професійне самовизначення й професійну підготовку випускників шкіл відповідно до потреб ринку праці тощо.

Рівень громади в соціальному співробітництві в загальній середній освіті створює широкий простір з одного боку для врахування й реалізації освітніх інтересів та потреб її мешканців, соціальної, соціально-педагогічної та інформаційно-просвітницької роботи з ними, а з іншого – для забезпечення розвитку закладів загальної середньої освіти, які працюють у територіальній громаді. Важливий напрямок соціального співробітництва школи на цьому рівні – це реалізація нею ролі культурного й соціального осередку (посильна соціальна, соціально-педагогічна й інформаційно-просвітницька робота в громаді, заходи культурно-мистецького та просвітницького спрямування для її мешканців тощо).

Рівень школи в соціальному співробітництві інтегрує й реалізує його практичні заходи, плани, програми, проекти, адже немає сенсу казати про соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти, якщо до нього не залучено хоча б один заклад загальної середньої освіти.

Рівень учителя передбачає безпосереднє спілкування учасників, обмін інформацією між ними, організацію та здійснення заходів соціального співробітництва в чотирикутнику вчитель (школа) – учень (батьки) – громада (роботодавці, органи місцевого самоврядування) – органи державної влади.

Розглянемо структурні компоненти соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, подані на рисунку 2. Його ключовими фігурами є суб'єкти, які мають відповідні освітні інтереси й потреби, володіють юридичними правами й свободами, обов'язками. До суб'єктів зазначеного співробітництва відносимо учнів, їхні сім'ї (батьків і близьких родичів), учителів (керівництво й педагогічний колектив), заклад загальної середньої освіти як юридичну особу, громадські організації, роботодавців, органи місцевого самоврядування, органи державної влади.

Окреслимо роль цих суб'єктів соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти детальніше.

Одним із найважливіших з означених суб'єктів є *органи державної влади*, серед яких необхідно вказати Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, місцеві органи виконавчої влади. Значення цих суб'єктів для успішного здійснення соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти складно переоцінити, оскільки лише вони: а) можуть ухвалювати нормативно-правові акти, відповідно до яких здійснюватиметься правове регулювання соціального співробітництва; б) визначають і затверджують державну освітню політику; в) визначають державне фінансування системи загальної середньої освіти, а також вагому частку проектного фінансування соціального співробітництва в цій системі. І якщо центральні органи виконавчої влади зосереджують свою увагу на державному рівні соціального партнерства в системі загальної середньої освіти, то її місцеві органи можуть ініціювати та підтримувати (зокрема фінансово) заходи такого партнерства на всіх інших рівнях, укладати угоди й ухвалювати інші правові акти в межах своєї компетенції, що регламентуватимуть його здійснення у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

Вагому роль у ствердженні ідеалів соціального співробітництва в сфері освіти, творенні його теоретико-методичного забезпечення, впровадженні цих ідей в освітню практику відіграють *Національна академія наук України й Національна академія педагогічних наук України*, підпорядковані їм наукові установи та заклади освіти.

Органи місцевого самоврядування різного рівня мають певні переваги, пов'язані з наближеністю цих органів до територіальної громади, в якій розташовано школу, можливостями оперативного реагування на чинники, що зумовлюють необхідність соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, а саме: на стратегію розвитку місцевої громади, освітні потреби та інтереси, соціальні й культурні запити її представників, на потреби й проблеми школи, на стан місцевого ринку праці тощо.

Роботодавці (юридичні особи різної форми власності, їх власники, уповноважені власники особи) у процесі соціального співробітництва можуть з одного боку оприлюднити, обговорити й реалізувати свої запити до освітньої підготовки випускників шкіл (відповідно до потреб виробництва), а з іншого боку – допомогти задля цього розвитку закладів загальної середньої освіти (інформаційно, фінансово, матеріально-технічно, кадрами тощо), сприяти здобуттю учнями профільної загальної середньої освіти за академічним і професійним спрямуваннями (наприклад, шляхом проведення їх ознайомлювальної, навчальної, навчально-виробничої практики тощо), спонсорувати участь школи у розв'язанні соціальних, соціально-педагогічних, інформаційно-освітніх, культурних завдань розвитку громади тощо.

Громадські організації можуть відігравати в процесі соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти роль посередників між громадою, школою, органами державної влади й місцевого самоврядування, забезпечувати посилену інформаційно-освітню (навчальні тренінги, семінари, круглі столи тощо), матеріально-технічну й кадрову (залучення необхідних фахівців на волонтерських засадах) допомогу, бути співорганізаторами й учасниками заходів (проектів) соціального співробітництва шкіл тощо.

Школа в цілому (заклад загальної середньої освіти як юридична особа) створює юридичну (угоди) та організаційну (проекти, програми, плани тощо) основу соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти. Участь закладу в системі соціального співробітництва в загальній середній освіті стимулюватиме її до створення власної моделі й програми такого співробітництва, укладання необхідних угод із організаціями-партнерами.

На *вчителів* (педагогічний колектив школи, її адміністрацію) покладається завдання доцільного й цілеспрямованого інтегрування завдань, змісту (заходів) та засобів соціального співробітництва з відповідними складниками освітнього процесу, тобто здійснення взаємозбагачення освітнього процесу ресурсами соціального співробітництва й навпаки.

Сім'ї учнів (батьки та близькі родичі, опікуни та піклувальники) під час участі в заходах соціального співробітництва зможуть реалізувати себе і як здобувачі інформаційно-освітніх, соціальних, соціально-педагогічних, соціально-психологічних, культурно-дозвіллевих послуг,

і брати участь у здійсненні заходів щодо їхнього надання. Важливим аспектом соціального співробітництва батьків (сімей) учнів є їхня участь у реалізації освітніх потреб та інтересів здобувачів освіти, оскільки вони як працівники певних установ (організацій) можуть володіти ресурсами, необхідними для надання учням інформаційно-просвітницьких, освітніх, профорієнтаційних та інших послуг.

Учні (здобувачі загальної середньої освіти) можуть залучатися до участі в соціальному співробітництві в межах освітньої (екскурсії, практика, профільна загальна середня освіта тощо), виховної (колективні творчі справи, виховні заходи тощо), соціально-педагогічної (соціальні проекти і програми закладу) роботи. Зазначимо, що залучення учнів повинно відбуватися лише за їхньої добровільної згоди, відповідно до вимог чинного законодавства, зокрема за неухильного дотримання техніки безпеки. Мають враховуватися їхні вікові, психологічні й освітні (індивідуальна освітня траєкторія) особливості.

Кожен із зазначених вище суб'єктів має права, свободи й обов'язки, передбачені Конституцією та законодавством України, укладеними ними угодами про соціальне співробітництво.

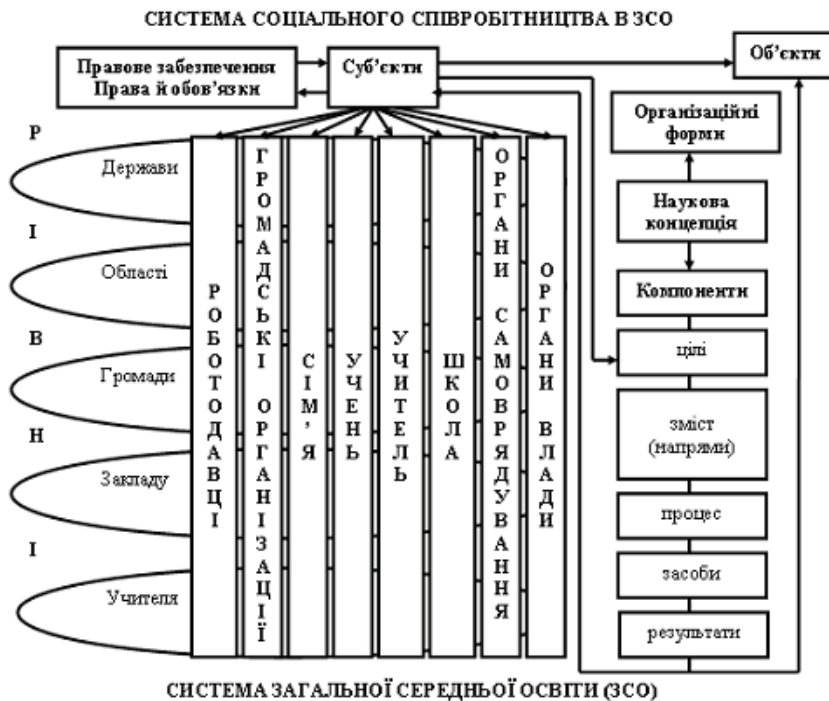


Рис. 2. Схема рівневої структури соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти

Взаємодія вказаних вище суб'єктів соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти відбувається із застосуванням відповідних організаційних форм, до яких можна віднести такі: окремий захід, програма заходів, поєднаних спільним планом та закріплених цивільно-правовою угодою, проект, створення громадської організації. Розглянемо їх детальніше.

Окремий *захід* соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти може проводитися на будь-якому його рівні, будь-яким суб'єктом (від екскурсії, уроку або виховної години за актуальною соціальною проблематикою, до прес-конференцій, круглих столів, семінарів або ве-

бінарів за цією ж тематикою, які організовує та проводить Міністерство освіти і науки України). Зважаючи на функціональне призначення, можна виділити організаційно-управлінські, інформаційно-просвітницькі, освітні (навчальні, виховні, розвивальні), соціально-педагогічні, соціально-психологічні (тренінги), соціально-правові та інші заходи.

Програма заходів, поєднаних спільним планом та закріплених цивільно-правовою угодою, передбачає цикл заходів соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, одно- або різнорідних за функціональним призначенням.

Проект соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти розробляється й втілюється у випадку, якщо необхідно досягти важливого освітнього й соціального ефекту. Зазначений проект передбачає сукупність проектних документів, що визначають його цілі та завдання, етапи реалізації, заходи, засоби, очікувані результати та засоби контролю за їх досягненням, а також сукупність процесів, які дають змогу реалізувати означені вище складники під час соціального співробітництва.

Створення й функціонування *громадської організації* (з місцевим, обласним, всеукраїнським або міжнародним статусом), яка опікуватиметься відповідною проблематикою соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти є найважливішим інституційним результатом соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, оскільки ця його організаційна (а радше інституційна) форма є найстійкішою.

В інваріантній (незмінній щодо кожного рівня, що виділено) моделі соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти можна окреслити такий компонентний склад, а саме: його цілі, зміст, процес, засоби та результати (рис. 2). Розглянемо кожен із зазначених вище компонентів окремо.

Цільовий компонент охоплює цілі соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, серед яких можна виділити декілька основних, а саме:

– сприяння реалізації соціальних й освітніх прав учасників, дотримання ними правових обов'язків;

– визначення, обговорення й узгодження освітніх інтересів зацікавлених осіб (учнів, їхніх сімей, шкіл, роботодавців тощо), сприяння реалізації освітніх потреб та інтересів здобувачів загальної середньої освіти, освітніх запитів їхніх батьків, роботодавців, громади;

– допомога в здійсненні професійної орієнтації, проведенні навчально-виробничої практики здобувачів профільної середньої освіти;

– сприяння становленню інформаційно-освітнього середовища закладів загальної середньої освіти, утворенню ними освітнього простору;

– ініціювання освітніх змін, сприяння реформуванню загальної середньої освіти, створення сприятливих умов для розвитку закладів загальної середньої освіти (зокрема шляхом кадрового, методичного, матеріально-технічного, фінансового забезпечення його діяльності);

– участь у реалізації соціальних, освітніх і культурних проектів різного рівня (від громади до міжнародних), покликаних сприяти вирішенню відповідних проблем громади, регіону й суспільства;

– налагодження конструктивного освітнього й соціального діалогу й співробітництва між учасниками, попередження освітніх і соціальних конфліктів у системі загальної середньої освіти тощо.

У структурі *змістового компонента* соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти можна виділити декілька основних напрямів, а саме:

– інформаційно-просвітницький;

– освітній (зокрема професійно орієнтаційний, професійний);

– соціально-педагогічний;

– культурно-дозвілєвий;

– соціальний (соціальні проекти);

– соціально-психологічний;

– соціально-економічний (реалізація потреб ринку праці, сприяння обдарованим дітям тощо);

– соціально-правовий напрям тощо.

Ці напрями буде деталізовано під час розгляду функцій соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти.

У *процесуальному компоненті* соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти можна виділити декілька інваріантних етапів, що здійснюватимуться за будь-яким його рівнем, а саме: *діагностування* (вивчення соціальної та освітньої ситуації, освітніх потреб та інтересів, конфліктів), *цілепокладання* (визначення, обговорення й ухвалення цілей і завдань соціального співробітництва), *планування* (деталізація способів і засобів досягнення поставлених цілей шляхом розроблення планів, програм, проектів соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти), *перетворення* (здійснення заходів соціального співробітництва відповідно до розроблених планів, програм, проектів), *контролю й оцінювання* (перевірки й оцінки одержаних результатів), *коригування* (визначення за підсумками контрольно-оцінювального етапу нових цілей і завдань, одержання нової інформації про значимі соціальні й освітні об'єкти соціального співробітництва, коригування наявних або розроблення нових планів, програм, проектів соціального співробітництва). Далі ці етапи можуть циклічно повторюватися.

Складники *інструментального компонента* (технології, методи, методики, техніки, засоби тощо) соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти можна класифікувати за їхнім походженням (за наукою, сферою практичної діяльності, в якій вони виникли), а саме:

- педагогічні (освітні) засоби;
- соціально-педагогічні;
- соціально-психологічні;
- соціально-правові;
- соціологічні;
- управлінські;
- інформаційні;
- інформаційно-комунікаційні тощо.

Результативний компонент соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти виділяється за його рівнями, відповідно до поставлених цілей.

Визначення й обґрунтування рівнів, суб'єктів, організаційних форм і компонентного складу соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти дає нам змогу виділити, обґрунтувати й окреслити його функції (зовнішні прояви соціального співробітництва, які впливають на розвиток вітчизняної загальної середньої освіти), а саме: мотиваційну, інформаційно-просвітницьку, соціально-правову (захисну), посередницьку, комунікативну, діагностувальну, проектувальну, превентивну, освітньо-перетворювальну, навчальну, виховну, розвивальну, контрольну тощо. Розглянемо їх детальніше.

Мотиваційна функція соціального співробітництва полягатиме в заохоченні, наснаженні учасників освітнього процесу в закладах системи загальної середньої освіти, інших фізичних і юридичних осіб, зацікавлених у його результатах до вирішення освітніх і соціальних проблем, розв'язання конфліктів шляхом обговорення й погодження їх освітніх інтересів, здійснення освітніх і соціальних змін.

Інформаційно-просвітницька функція соціального співробітництва передбачає поширення інформації про освітні потреби та інтереси, права здобувачів освіти та суб'єктів освітньої діяльності, можливості їх реалізації, про освітні проблеми й конфлікти, шляхи їх вирішення, заохочує до діалогу та співробітництва, інформує про можливість співпраці, її організаційні форми, заходи.

Соціально-правова (захисна) функція соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти спрямована на захист і реалізацію прав і свобод його учасників, неухильного дотримання добровільності участі в його заходах. Заходи соціального співробітництва, до реалізації яких залучено неповнолітніх, а також заходи (плани, програми, проекти), пов'язані з одержанням

зкладами загальної середньої освіти матеріально-технічних ресурсів та/або фінансування, оплатним чи безоплатним наданням/одержанням школою певних послуг, мають здійснюватися на основі відповідних правових договорів.

Посередницька функція полягає в організації й проведенні переговорів, узгодженні позицій, вирішенні конфліктів між учасниками освітнього процесу.

Діагностувальна функція передбачає встановлення й аналізування освітніх потреб та інтересів здобувачів освіти, інших зацікавлених фізичних та юридичних осіб, визначення освітніх проблем, виявлення конфліктних ситуацій.

Комунікативна функція соціального співробітництва пов'язана з попередньою, вона забезпечує діалог між учасниками освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти, іншими зацікавленими особами, під час якого відбувається обговорення, узгодження їхніх освітніх потреб та інтересів, освітніх проблем, пошук шляхів реалізації їх у спільних заходах.

Проектувальна функція передбачає розроблення проектів (планів, програм) соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти. Вона забезпечує його інноваційний характер, оскільки йдеться або про освітні інтереси, потреби й проблеми, забезпечення яких в освітньому процесі ще не повною мірою врегульовано законодавством про освіту, або ж про застосування інноваційних засобів розв'язання поставлених завдань.

Превентивна функція соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти передбачає попередження (превенцію) та профілактику освітніх проблем, конфліктів між учасниками освітнього процесу шляхом узгодження їх освітніх і соціальних інтересів.

Виконання *освітньо-перетворювальної* функції соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти пов'язано зі здійсненням освітньої діяльності, наданням/одержанням освітніх послуг, завдяки яким відбувається узгодження й реалізація освітніх інтересів,удовolenня освітніх потреб учасників, вирішення освітніх проблем, розв'язання конфліктів. Успішна реалізація цієї функції соціального співробітництва сприяє здобуттю формальної, неформальної та/або інформальної освіти. Освітні результати соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти забезпечуються під час реалізації його навчальної, виховної та розвивальної функцій.

Навчальна функція полягає в засвоєнні учасниками необхідних знань, формуванні під час здійснення соціального співробітництва в них громадянської та соціальних компетентностей, умінь висловлювати власну думку щодо завдань, змісту та засобів реалізації освітнього процесу, критично та системно мислити, обґрунтовувати власну позицію, виявляти ініціативність у соціальній та освітній сферах, оцінювати освітні й соціальні ризики, визначати цілі, ухвалювати рішення, розв'язувати освітні та соціальні проблеми, працювати в команді заради досягнення спільної мети, оволодіння відповідними навичками тощо.

Виховна функція передбачає формування в учасників соціального співробітництва відповідних поглядів і переконань, звичок.

Розвивальна функція соціального співробітництва полягає в створенні умов для духовного, інтелектуального, професійного й соціального розвитку його учасників.

Контрольна функція пов'язана із залученням учасників до перевірки та оцінювання ефективності заходів, планів, програм, проектів соціального співробітництва, оцінювання змін у закладі освіти, освітніх і соціальних результатів його діяльності, фінансової звітності тощо.

Учасники, міра й форма, засоби реалізації вказаних вище функцій залежить від рівня, за яким здійснюється соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти.

Висновки дослідження й перспективи подальших досліджень. Результати аналізу наукової літератури та правових актів дають нам змогу визначити поняття «соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти» як систему специфічних соціальних відносин, що добровільно й цілеспрямовано встановлюються між учасниками освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, іншими зацікавленими фізичними та юридичними особами, задля спільного визначення, обговорення, узгодження їхніх освітніх потреб та інтересів, реалізації їх у спільних заходах (передбачених угодами сторін, планами, програмами, проектами тощо).

Розроблення наукової концепції педагогіки соціального співробітництва зумовлює необхідність визначення та обґрунтування його рівнів, суб'єктів, організаційних форм, інваріантного компонентного складу (щодо його рівнів), найважливіших функцій.

Соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти здійснюється відповідно до рівнів управління нею (або рівнями її функціонування), а саме: рівень учителя, закладу загальної середньої освіти, територіальної громади, області, державний рівень. Кожен із них має особливості, що стосуються: кола учасників, завдань, засобів, форм організації, очікуваних результатів.

До основних суб'єктів соціального співробітництва можна віднести учнів, їхні сім'ї (батьків і близьких родичів), учителів (керівництво й педагогічний колектив), заклад загальної середньої освіти як юридичну особу, громадські організації, роботодавців, органи місцевого самоврядування, органи державної влади. Кожен із означених вище суб'єктів має освітні інтереси й потреби, володіє юридичними правами й свободами, обов'язками.

Взаємодія цих суб'єктів здійснюється в межах відповідних організаційних форм, а саме: окремих заходів, програма заходів, поєднаних спільним планом та закріплених цивільно-правовою угодою, проект, створення й функціонування громадської організації.

Компонентний склад інваріантної моделі соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти (незмінної для кожного рівня) охоплює його цілі, зміст, процес, засоби та результати.

Соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти виконуватиме низку функцій, а саме: мотиваційну, інформаційно-просвітницьку, соціально-правову (захисну), посередницьку, комунікативну, діагностувальну, проектувальну, превентивну, освітньо-перетворювальну, навчальну, виховну, розвивальну, контрольну тощо. Суб'єкти, міра й форма реалізації зазначених функцій визначатимуться рівнем соціального співробітництва.

Перспективи подальших досліджень пов'язано з розробленням інструментарію та визначенням стану соціального співробітництва в системі загальної середньої освіти, а також створенням, експериментальною апробацією та впровадженням методики підготовки суб'єктів освітньої діяльності до здійснення зазначеного співробітництва.

Використані джерела

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38–39. – С. 380.
3. Організація та розбудова громадсько активної школи як осередку розвитку громади: навч.-метод. посібник / [Г. Єльнікова, Л. Даниленко, Н. Клокар, Т. Сорочан, Н. Софій та ін.] / За заг. ред. Г. Єльнікової; Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – К. : СПД-ФО Парашин К.С., 2007. – 172 с.
4. Петренко І. В. Психологічні механізми розгортання соціального діалогу в освітньому просторі / І. В. Петренко // Актуальні проблеми психології. – 2014. – Т. 5, Вип. 14. – С. 170–176.
5. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р від 14 грудня 2016 р.; Концепція // Офіційний вісник України. – 2017 р. – № 1. – С. 84 / Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
6. Тіхонова Н. Г. Становлення та розвиток взаємозв'язку школи, сім'ї і громадськості у вихованні учнів / Н. Г. Тіхонова // Народна освіта. – 2016. – Вип. 2. – С. 66–72.
7. Токарева Н. М. Психологічні виміри діалогізації сучасного освітнього простору / Н. М. Токарева // Проблеми сучасної психології. – 2018. – Вип. 40. – С. 373–384.
8. Філіпчук Г. Освітній аспект державно-громадянського діалогу / Г. Філіпчук // Українознавство. – 2013. – № 1. – С. 170–174.
9. Цина А. Соціальне партнерство як принцип законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони праці в галузі освіти / А. Цина // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 9. – С. 310–315.

10. Шевченко Н. В. Соціальне партнерство в освіті: конфліктний підхід як методологічна орієнтація / Н. В. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 3. – С. 160–168.

References

1. Encyklopedija osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy, gholovnyj red. V.Gh. Kremenj. – K. : Jurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
2. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” vid 05.09.2017 № 2145-VIII // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. – 2017. – № 38–39. – S. 380.
3. Organizacija ta rozbudova gromads’ko akty`vnoyi shkoly` yak oseredku rozvy`tku gromady` : navch.-metod. posibny`k / [G. Yel`ny`kova, L. Dany`lenko, N. Klokar, T. Sorochan, N. Sofij ta in.] / Za zag. red. G. Yel`ny`kovoyi; Vseukrayins`ky`j fond “Krok za krokom”. – K. : SPD-FO Parashy`n K.S., 2007. – 172 s.
4. Petrenko I. V. Psy`xologichni mexanizmy` rozgortannya social`nogo dialogu v osvitr`omu prostori / I. V. Petrenko // Aktual`ni problemy` psy`xologiyi. – 2014. – T. 5, Vy`p. 14. – S. 170–176.
5. Pro skhvalennja Konceptiji realizaciji derzhavnoji polityky u sferi reformuvannja zaghaljnoji serednjoji osvity “Nova ukrajinsjka shkola” na period do 2029 roku. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy № 988-r vid 14 ghrudnja 2016 r.; Konceptija // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2017 r. – № 1. – S. 84 / Oficijnyj sajt Verkhovnoji Rady Ukrainy. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
6. Tixonova N. G. Stanovlennja ta rozvy`tok vzajemovz`yazku shkoly`, sim`yi i gromads`kosti u vy`xovanni uchniv / N. G. Tixonova // Narodna osvita. – 2016. – Vy`p. 2. – S. 66–72.
7. Tokareva N. M. Psy`xologichni vy`miry` dialogizaciji suchasnogo osvitr`ogo prostoru / N. M. Tokareva // Problemy` suchasnoyi psy`xologiyi. – 2018. – Vy`p. 40. – S. 373–384.
8. Filipchuk G. Osvitnij aspekt derzhavno-gromadyans`kogo dialogu / G. Filipchuk // Ukrayinoznavstvo. – 2013. – № 1. – S. 170–174.
9. Cy`na A. Social`ne partnerstvo yak pry`ncy`p zakonodavchogo ta normaty`vno-pravovogo zabezpechennja oxorony` pracj v galuzi osvity` / A. Cy`na // Vy`toky` pedagogichnoyi majsternosti. Seriya : Pedagogichni nauky`. – 2012. – Vy`p. 9. – S. 310–315.
10. Shevchenko N.V. Social`ne partnerstvo v osviti: konfliktny`j pidxid yak metodologichna oriyentacija / N.V. Shevchenko // Visny`k Nacional`noyi yury`dy`chnoyi akademiyi Ukrainy` imeni Yaroslava Mudrogo. Ser. : Filosofoiya, filosofoiya prava, politologiya, sociologiya. – 2013. – № 3. – S. 160–168.

Топузов О. М., член-корреспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, Заслуженный деятель науки и техники Украины, вице-президент НАПН Украины, директор Института педагогики НАПН Украины

СОЦИАЛЬНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается актуальная проблема социального сотрудничества в системе общего среднего образования, решение которой будет способствовать развитию образования в Украине. Автор концентрирует внимание на теоретико-методических основах социального сотрудничества между основными участниками и заинтересованными сторонами образовательного процесса в украинской школе: учителями (педагогическими работниками), учениками и их семьями, представителями общины, работодателями, органами государственной власти и местного самоуправления. Дано определение понятия «социальное сотрудничество в системе общего среднего образования», введенное автором в научное обращение. Очерчены и обоснованы уровни и организационные формы социального сотрудничества в системе общего среднего образования. Выделены и охарактеризованы субъекты, рассмотрен компонентный состав названной выше деятельности. Определено и обосновано функциональное назначение, совокупность внешних проявлений социального сотрудничества в системе общего среднего образования, влияющих на ее развитие.

Ключевые слова: система общего среднего образования; развитие; социальное сотрудничество; педагогика социального сотрудничества; компонентный состав и функции социального сотрудничества в системе общего среднего образования.

Торупов О., Corresponding Member of the NAES of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, director of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine

SOCIAL COOPERATION IN THE SYSTEM OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

The article deals with the complex and actual problem of social cooperation in the national system of general secondary education, the solution of which will contribute to the development of education in Ukraine. The author focuses on the theoretical and methodological principles of social cooperation between the main participants and interested parties on the successful implementation of the educational process in the Ukrainian school: teachers (pedagogues), students and their families, community representatives, employers, state authorities and local self-government. The author introduces for scientific use the definition of the concept of “social cooperation in the system of general secondary education”, which is interpreted as a system of specific social relations, which is voluntarily and purposefully established between participants in the educational process in institutions of general secondary education, other interested physical and legal persons, on purpose of joint definition, discussion, coordination of their educational needs and interests, implementation of them in joint activities (provided by the parties’ agreements, plans, programs, projects etc.). Levels (state, regional, community, institution, teacher) and organizational forms (event, program of events, project, public organization) of social cooperation in the system of general secondary education are outlined and substantiated. The subjects are selected and characterized, the component composition of the indicated activity (its goals, content, stages, means, results) is considered. The functional purpose, set of external manifestations of social cooperation in the system of general secondary education, which will influence its development (motivational, informational and educational, social-legal (protective), intermediary, communicative, diagnostic, designing, preventive, educational-transformative, educational, developmental, control and other functions of the mentioned cooperation).

Prospects for further research on this problem are related to the development of tools and determining the state of social cooperation in the system of general secondary education, as well as the creation, experimental testing and implementation of the methodology of training the subjects of educational activities for the implementation of this cooperation.

Key words: general secondary education system; development; social cooperation; pedagogy of social cooperation; component composition and functions of social cooperation in the system of general secondary education.

